

Радоје ПАЈОВИЋ*

ПОГЛЕД БРАНКА ПАВИЋЕВИЋА НА НАУЧНЕ ПРОБЛЕМЕ САВРЕМЕНЕ ЦРНОГОРСКЕ ИСТОРИЈЕ¹

Уважене даме, поштована господо,

Говорити о научном опусу Бранка Павићевића, тог горостаса историографске научне мисли, члана неколико академија наука и умјетности, дугогодишњег научног савјетника Историјског института САНУ, некадашњег професора Правног факултета у Титограду и првог лауреата награде ДАНУ "Свети Владимир Дукљански" (за животно дјело), није нимало лако нити једноставно. У оваквој пригоди није лако говорити о билоком сегменту његовог грандиозног научног опуса, а камоли о његовом опусу у цјелини. Научни опус Бранка Павићевића заслуживао би да му се посвети округли сто, или обимна научна студија неког млађег даровитог историчара, што би имало значаја за боље упознавање и презентирање Павићевићевог научног дјела, а за аутора такве студије имало би вишеструки значај. Може се само мислити за таквог младог ствараоца колико би се уздигао његов научни ниво, а посебно колико би проширио научна сазнања.

Због тога молим уважене учеснике ове Трибине да имају разумијевање за неминовну шкртост моје ријечи овом пригодом.

На почетку желим да одам признање Библиотеци "Радосав Љумовић" и његовом директору господину Небојши Бурзановићу, који су имали слуха да поводом 80 година живота и 50 година научног стваралаштва Бранка Павићевића уприличе ово вече и посвете овом слављенику као својеврстан омаж.

И што је посебно важно, ово није први пут да ова кућа - истински храм књиге, посвећује ову Трибину не само новим књигама, него и истакнутим ствараоцима. Може ли се пожељети љепша улога овакве установе.

* Аутор је научни савјетник.

¹ Ријеч на свечаној вечери у Библиотеци "Радосав Љумовић", посвећеној академику Бранку Павићевићу поводом његовог 80. рођендана.

Ја бих вечерас имао разлога да говорим о Бранку Павићевићу не само из научних него и из личних чак и породичних разлога. Наше породице су у Другом свјетском рату комплетно учествовале у антифашистичкој Народноослободилачкој борби. Бранкову породицу краси неколико партизанских Споменица 1941. и један Орден народног хероја. Бранко је био борац Пете црногорске пролетерске бригаде од њеног оснивања и учесник бројних њених бојева и мегдана, укључујући и битке на Неретви и Сутјесци. И сам је носилац Партизанске споменнице и бројних ратних, као и мирнодопских одликовања.

Мој први сусрет са Бранком Павићевићем био је у јесен 1944. године у нашим родним Пјешивцима, када је он био политички комесар партизанског батаљона.

Други мој сусрет с Бранком Павићевићем, за вријеме мојих студија у Београду 1956. године, имао је пресудан утицај на моје одређивање за научна истраживања. Он је био добио задатак од организационог секретара ЦК КПЈ за Црну Гору (Андро Мугоша) и председника Комисије ЦК за историју Савеза комуниста Црне Горе (Никола Ковачевић - Стари) да потражи три црногорска студента историје у Београду, који би били расположени да се баве прикупљањем, сређивањем и проучавањем докумената из историје КПЈ, радничког покрета и НОБ 1941-1945, а Централни комитет би их стипендирао. Међу та три студента нашао сам се и ја. Бранко нас је упознао са нашом будућом дјелатношћу, што се нама допало, а ја сам се дефинитивно одредијелио за посао којим се и данас бавим.

Послије Бранкова повратка у Црну Гору, почетком 70-их година, када је он постао председник Друштва за науку и умјетност Црне Горе, а затим и председник Црногорске академије, члан ЦК КПЈ, члан Председништва ЦК СКЈ за Црну Гору и председник Комисије за историју ЦКЈ наши контакти су били чести, а за мене и драгоцјени.

Након завршетка Другог свјетског рата Бранко Павићевић је наставио своје школовање, које је рат био прекинуо. Завршио је Правни факултет у Београду и Институт друштвених наука. ИДН је био својевсна висока школа за постдипломско усавршавање даровитих младих дипломираних студената. Он се одредијелио за научно усавршавање из области историјских наука, а предмет његовог изучавања била је историја Црне Горе на прелазу 18. у 19. вијек.

Докторирао је 1954. године на тему Стварање црногорске државе (у доба Петра I Петровића Његоша).

Бранко Павићевић се научно формирао на традицијама двије велике историографске школе. Прва је била - српска тзв. критичка историографска школа Руварчевог смјера, а друга је била руска.

Након докторирања, Б. П. је 1957. и 1958. године провео на специјализацији у Москви, на Катедри за историју западних и јужних Словена. Послије специјализације био је у прилици да у још неколико наврата борави у Русији на научним истраживањима, тако да је био у могућности да пронађе, проучи и фотокопира огромну историјску грађу о Црној Гори, како црногорског тако и руског поријекла. Можете само зами-

слити о каквој је прворазредној историјској грађи ријеч. На основу те грађе могла су се пратити не само збивања у Црној Гори, него и руска царска балканска политика и односи између великих сила - Русије, Турске, Аустрије, Млетачке Републике, Француске, Енглеске и њихове политике према Балкану.

У историографији важи правило да без прворазредних историјских извора (докумената) нема историографије. Б. П. је имао срећу не само да дође до најважнијих докумената, који се налазе у Црној Гори, Београду, Русији, Бечу, него да до њих дође на вријеме, заправо у право вријеме, у напону његове стваралачке снаге. Када се то повеже са његовим раскошним талентом онда ни резултати не могу изостати. И не само да нијесу изостали него нас је Бранко Павићевић подарио са неколико изузетних монографија, више од десет књига зборника докумената и неколико стотина бриљантних сепарата, научних студија, чланака, расправа, прилога, осврта, приказа, критика.

У најпознатија његова монографска дјела су:

- Стварање црногорске државе,
- Петар Први Петровић Његош,
- Књаз Данило Петровић Његош,
- Црна Гора у рату 1862.

О Петру II Петровићу Његошу написао је неколико десетина изванредних радова, објављених у разним часописима и зборницима радова, а највише у Историјским записима, да би то износило и неколико књига. Б. П. је толико упознао и објаснио Његоша, да би и за њега могли да важе стихови Божидара Ковачевића, посвећени мом ујаку Станку Перуновићу, који је о Његошу као литерати написао 13 књига, које су готово све остале у рукопису.

Кад помислим шта ти душа скрива,

Чини ми се истина је жива,

Да ти Његош под челом почива.

Посебан значај представљају зборници докумената, које је самостално или са сарадницима, веома стручно приредио за штампу. Да поменем најважније:

- Казивање старих Требјешана,
- Паштровске исправе 16-18. вијека,
- Црногорске исправе 16-19. вијека,
- Црногорски законици у пет књига,
- Русија и анексиона криза 1908-1909, у два тома,
- Русија и Босанско-херцеговачки устанак 1875-1878, у три тома.

У научном стваралаштву Бранка Павићевића уочавају се двије фазе: Београдска од почетка педесетих до почетка 70-их година, и црногорска фаза - од почетка 70-их до данас.

Највећи дио свога опуса Б. П. је посветио историји Црне Горе 18. и 19. вијека. Након доласка у Црну Гору, стицајем околности и одређених не само научних, него и политичких потреба он се посветио проучавању појединих периода савремене црногорске историје XX вијека, нарочито неких преломних догађаја, као што су 1918. година и стварање

прве заједничке југословенске државе или НОБ 1941-1945, а посебно Тринаестојулски устанак. О том периоду објавио је неколико инспиративних текстова, који по обиму нијесу велики, али јесу по значају, по суштинама и по уочавању најбитнијих момената у најновијој историји црногорског народа и Црне Горе уопште. Да поменем само неке:

- Поводом формирања прве комунистичке организације у Црној Гори,
- Пут социјалне и националне револуције,
- О 13-јулском устанку 1941. године у Црној Гори и његовом значају и други.

Црногорска историографија о периоду између два свјетска рата и о Другом свјетском рату је млада наука. Она није имала узора, а њом су се бавили људи, који су практично почели да праве прве кораке у науци. У толико је сваки прилог о најновијој црногорској историји таквог историографског горостаса као што је био Бранко Павићевић, био је изузетно драгоцјен. То су били у ствари огледи из најновије црногорске историје и путоказ за даља истраживања.

Дубоким понирањем у најсуштинскија питања савремене црногорске историје Б. П. је би међу првима који је о томе проговорио правим научним језиком. Он је међу првима указао на сложене путеве развоја Црне Горе крајем XIX и почетком XX вијека и на противурјечне историјске процесе који су се у њој одигравали, а које њени државници и политичари нијесу могли да схвате у довољној мјери, што ће имати далекосежне посљедице за њену судбину, такорећи до дана данашњег.

Подгоричку скупштину Б. П. је оквалификовао као догађај без преседана у црногорској историји. Несхватљиво је - истиче Павићевић - како су политичари који су радили на стварању прве југословенске државе олако прешли преко крупне историјске чињенице да на овом простору живи један народ са богатом историјом и својом традицијом државног, политичког и националног живота. Не водећи много рачуна о националном имену и достојанству, неки политичари окупљени око организатора Подгоричке Скупштине изазвали су у народу право огорчење. Оружани сукоб који је непосредно иза тога избио представљао је, према Павићевићу, рефлексе једне закашњеле грађанске револуције, која је на арену политичке борбе избацила све слојеве црногорског становништва. Иако су њени токови насилно прекинути она је оставила дубоке посљедице на даљи развој. Павићевић с правом закључује да се историјско биће једнога народа не може угасити декретима и декларацијама, политичким притиском, полицијским терором и војном силом.

Политички и државни концепт који су нудили експоненти централистичких и хегемонистичких гарнитура, регрутовани добрим дијелом из реда личности малог политичког угледа и утицаја, водили су Црну Гору у слијепу улицу (на слијепи колосјек). Они су заиста били само просте експозитуре централистичких и великосрпских странака.

Извјесне илузије црногорско сељаштво имало је у Црногорску федералистичку странку, која је у почетку доста обећавала у погледу борбе за црногорска национална и државна права, али је убрзо и она па-

ла на позиције осталих грађанских партија - српских експозитура, када су њени прваци почели да се споразумијевају са вођствима тих странака, чиме су и они изгубили углед у црногорским масама.

Вођство федералиста је и у Другом свјетском рату ступило у коалицију са четницима Драже Михаиловића, које је било на екстремним великосрпским позицијама. А само годину дана раније то федералистичко вођство је нудило пројекат о тобоже независној црногорској држави, додуше под окупаторским протекторатом. О овоме посљедњем Павићевић не пише него ја, како бих све то довео у везу са неким савременим политичким факторима, који су се до сада борили за независну и суверену Црну Гору, да би и они, као и њихови претходници, ступили у коалицију са великосрпским и унитаристичким политичким партијама, љутим противницима суверене или макар равноправне Црне Горе, у неком другачијем - вишедржавном пројекту.

У таквим готово безнадежним политичким, социјалним и државним приликама за Црну Гору појављује се један нови друштвени чинилац који је нудио одговоре на горућа питања црногорског и шире - југословенског друштва. Тај нови политички чинилац - КПЈ, а посебно њена организација за Црну Гору извршила је снажан утицај на све радне слојеве црногорског друштва и постала је његов предводник у више од пола стољећа прошлога вијека.

Та политичка снага повела је црногорски народ у борбу против фашистичких завојевача. Та борба је у Црној Гори започела славним Тринаестојулским устанком који, према Павићевићу, није био резултат само традиционалног бунтовног духа и устаничке склоности црногорског народа (што не спори) већ израз и чињенице што је "у политичкој географији и државном организму старе Југославије Црна Гора представљала земљу у којој су противрјечја друштвено-економског и државно-политичког система била развијена до критичког степена, земља у којој су се национална и социјална борба идентификовале и постале двије стране јединственог процеса".

Павићевић се у још неколико наврата враћао Тринаестојулском устанку и сваки пут додавао по неко ново сазнање, нарочито о његовом државно-правном значењу и његовој међународној димензији. У најновијем тексту о том питању, објављеном ове године, Павићевић истиче да је црногорски народ, као и други народи у појединим југословенским земљама, тада масовно ступио на сцену као политички чинилац првог реда, захтијевајући од власти ефикаснију припрему за одбрану од фашистичке агресије, имајући стално пред очима збуњујућу визију угрожености и самог биолошког опстанка.

У анархији у данима капитулације 1941. црногорски народ је показао задивљујућу видовитост и искористио повољну прилику да се наоружа, јер је осјетио да се приближава зло, па је осјетио, како то сликовито истиче Павићевић, "да му само наоружана десница може послужити као каква-таква гаранција за егзистенцију".

Завршавајући свој најновији текст о Тринаестојулском устанку, Павићевић закључује: "Тринаести јул нам је обновио име и државу и из

њега су нам потекли многи значајни тонови модерног развоја... За идеје 13. јула дало је животе 18.573 црногорска антифашиста, једна читава партизанска армија".

И на крају, о Тринаестојулском устанку Павићевић каже:

"Ни један догађај црногорске повјеснице новог вијека није оставио такав траг на народно биће Црногораца као Тринаестојулски устанак. У њега се све слило и из њега произашло".

Вријеме не допушта да о другим његовим текстовима о овом периоду наставим.

Због тога, на крају неколико општих напомена.

У посљедњих неколико година, осјећајући потребу да о црногорској историји у цјелини саопшти своје виђење Бранко Павићевић је, условно речено, своју научну сонду спустио до најдубљих слојева црногорске историје. Прву руку, тј. прву верзију своје историје Црне Горе, односно црногорске историје, он је већ ставио на папир. Пожелимо му да га здравље послужи да што прије заврши и коначну верзију.

У образложењу за додјелу награде за животно дјело "Свети Владимир Дукљански" је речено да је Бранко Павићевић највећи црногорски живи историчар. Ово "живи" бих прескочио, јер је он по мом осјећању највећи црногорски историчар до данас. Бранко Ђоков Павићевић је заиста највећи познавалац црногорске историје, у великој мјери историчар филозоф. Имало би наравно и још много тога да се каже о личности и дјелу Бранка Павићевића, али вријеме не дозвољава. Али дозвољава да му пожелим да поживи макар онолико колико и његов отац Ђоко Шајов, најстарији партизан Југославије, како је забиљежио Владимир Назор.

У Подгорици, 26. 09. 2002.